

SKANSEN 125 FATABUREN

SKANSEN 125

FATABUREN

2016

2016

SKANSEN 125

Red. Charlotte Ahnlund Berg & Anders Carlsson

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN - Nordiska museets och Skansens årsbok - är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

NORDISKA MUSEET

SKANSEN

Fataburen 2016

Nordiska museets förlag

Box 27820

115 93 Stockholm

www.nordiskamuseet.se/förlag

www.nordiskamuseet.se/fataburen

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktörer Charlotte Ahnlund Berg och Anders Carlsson

Bildredaktör Marie Tornehave

Bildarkiv och fotograf på Skansen Marie Andersson

Bildbehandling Karolina Kristensson och Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Översättning Alan Crozier

Omslagets framsida Pedagog Maja Adolphson vid Bergsmansgården. Byggnaderna där kommer från Nora bergslag i Västmanland. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

Tryck och repro Italgraf Media AB, Stockholm, 2016

ISSN 0348 971 X

ISBN 978 91 7108 584 9

SKANSEN

**"Ser du, hit gå vi ungdom, när vi
vilja skåda vårt stora sköna land
i sammandrag."**

August Strindberg

Modernitetens arenor

Bilder av första maj på Skansen och Gärdet

JONAS ENGMAN är etnolog och chef för Nordiska museets arkiv.

Under 1800-talet förändrades städerna i Europa. Gatorna blev bredare och gatunäten rakare. Paris är det kanske tydligaste exemplet med sina breda avenyer som stjärnformigt strålar samman vid Triumfbågen vid Champs-Élysées. I Sverige, som på många sätt låg långt efter det övriga Europa ifråga om industrialisering, demokratiutveckling och stadsplanering, var Stockholm bland de städer som tidigast moderniserades. Det skedde på allvar först under senare delen av 1800-talet, när staden expanderade snabbt på grund av inflyttningen från landsbygden. Där växte fattigdomen och nöden såsom den redan hade gjort i staden. Planläggningen av de avenyliknande gator som vi i dag känner som Karlavägen och Valhallavägen skedde parallellt med att stadens trafik reglerades och avloppssystemet genomgick en genomgripande ombyggnad. Syftet var att bygga bort de mest akuta sociala problemen.

Mitt i denna moderniseringsprocess skapade Artur Hazelius Skansen, en historiskt och internationellt sett ytterst framgångsrik arena för att hylla en romantiserad folklig kultur. Objektet var allmogekulturen, ur vilken svenskarna inte bara kunde utan också borde söka sina historiska rötter. Skansen liksom Nordiska muse-

◀ Utställningsaffisch från Skansen 1934.
Foto: © Nordiska museet (NMA.0078631).

et, den andra av Hazelius magnifika skapelser, illustrerar modernitetens framåtblickande såväl som dess tillbakablickande: för att kunna förändra samhället måste vi hämta förebilder ur den svenska allmogens historia och erfarenheter. Med detta blev själva den folkliga historien viktig, eftersom den ansågs bära en svensk folksjäl.

Kopplingen mellan denna folksjäl, fosterlandet och Skansen framgår tydligt i årsberättelsen från 1905, publicerad i *Fataburen*:

Skansens stora och betydelsefulla uppgift att genom fosterländska fester och återupptagande af gamla bruk hos vårt folk väcka och underhålla känslan för fosterlandet och dess minnen, har man under åren 1904 och 1905 som alltid sökt fylla.

Man kan säga att Skansen blev en arena för den moderna svenskheten. Där firades både Karl XII:s och Gustav II Adolfs dödsdagar, nationaldagen och kungens födelsedagar. Midsommarfirandet skedde även det med nationella förtecken liksom första maj, som i Skansens årsberättelser från förra sekelskiftet omtalades som »en fosterländsk medborgarfest» och firades med militärorkester, högtidstal, folkliga lekar och danser.

På nästan alla platser där människor rör sig och interagerar uppstår spänning. Skansen befolkades under de första decennierna av 1900-talet i stor utsträckning av borgerligheten, som efter mitten av 1800-talet hade blivit en ekonomiskt och politiskt allt mer betydelsefull kategori. Skansen som arena var en skapelse av och för denna borgerlighet. Sällan syntes den fattiga landsbygdsbefolkningen här och inte heller arbetarna representerades. Sedan 1890 hade första maj också varit arbetarrörelsens demonstrationsdag men medan arbetarna just demonstrerade – på annat håll – firade borgerligheten fosterlandet på Skansen.

Valborgsmässoafton
på Skansen 1931. »Slå
katten ur tunnan» var –
och är – en uppskattad
lek. Foto: Olof Ekberg,
Nordiska museet
(NMA.0059814).

Staden som arena

Staden var åtråvärd att uppträda rituellt i eftersom den gav synlighet i offentligheten. Den svenska arbetarrörelsen började på allvar märkas i offentligheten under 1880-talet – men inte i centrala staden. Arbetarna, med August Palm i spetsen, var som regel hänvisade till exempelvis Lill-Jansskogen när de skulle hålla stora appellmöten. Demonstrationstågen gick fram i stadens utkanter. Orkestrar spelade, deltagarna marscherade i takt och man tågade i kolonner. I en stad av mer medeltida karaktär, med smala gator med många vinklar – som Gamla stan – skulle detta rituella uppträdande i mänskliga block inte ha fungerat.

Arbetarnas disciplinerade uppträdande samspelade emellertid med den moderna stadens dramaturgi och mot slutet av seklet fanns möjligheten att utnyttja de breda gatorna så att man blev synlig och samtidigt tog offentligheten i besittning. Arbetarnas val att arrangera en disciplinerad procession kan ses i ljuset av den moderna stadens utformning. *Staden erövrades rituellt*. När borgerligheten samlades på Skansen på första maj samlades arbetarna nu på Ladugårdsgärdet. På så vis fick de två platserna olika ideologisk laddning. Klassmotsättningarna förvandlades till en fråga om plats. Genom att olika ritualer arrangerades på platser med olika laddning fördes den ideologiska kampen på ett symboliskt plan.

De östra delarna av centrala Stockholm hade en särskild laddning för arbetarna. Under decennierna före 1890 präglades Djurgården kring valborg och första maj av kraftigt berusade arbetare som krälade omkring i buskarna, som pressen uttryckte det. Nu gällde det för arbetarrörelsen att visa sig skötsam och disciplinerad.

Arbetarna på Ladugårdsgärdet

Första maj-demonstrationernas uppkomst kan härledas till år 1890, då arbetarrörelsen i hela Europa och världen höll demonstrationer den 1 maj. Ytterst få demonstrationer tog plats på landet. I Malmö, Göteborg och Stockholm blev demonstrationerna 1890 spektakulära föreställningar i den moderna stadens offentlighet.

Norra Bantorget i Stockholm första maj 1904. Foto: Axel Malmström, Nordiska museet (NMA.0032914).

I Stockholm, där arbetarrörelsen visserligen tidigare hade arrangerat demonstrationståg i mindre skala, samlades 20 000 personer i processionen och 50 000 personer befann sig på Ladugårdsgärdet vid det följande mötet. Stockholm hade vid denna tid ungefär en kvarts miljon invånare, vilket betyder att omkring en femtedel av befolkningen var delaktiga som demonstranter eller åskådare. Själva processionen utgick från Cirkusbyggnaden på Östermalm (sedermera nedbrunnen) och tågade genom Östermalm till Ladugårdsgärdet. Det första tåget gick på så vis från stadens relativa periferi till landsbygden utanför. Vid denna tidpunkt var Ladu-

Första maj-demonstration på Gärdet i Stockholm 1938. Foto: Gunnar Öhrn,
© Nordiska museet (NMA.OO44637).

Röda fanor vajar i vinden på första maj 1939. Foto: Gunnar Lundh,
© Nordiska museet (NMA.0045369).

gårdsgärdet en landsbygdsidyll och en stor del av Östermalm låg i Stockholms utkant. Många Östermalmsbor var militärer som tjänstgjorde vid näraliggande regementen. Trots denna relativa periferi fick demonstrationerna ett enormt medialt genomslag.

Under demonstrationståget höll polisen en låg men vaksam profil – ur deras perspektiv var det på intet sätt givet att demonstrationståget skulle gå lugnt tillväga. På andra håll i Europa uppstod det kravaller och oroligheter men i Sverige gick det lugnt till, vilket också var arrangörernas bestämda ambition. Att träda ut i offentligheten och ställa till bråk skulle innebära ett kraftigt slag mot den svenska arbetarrörelsens reformistiska strategi. *Dagens Nyheter* kunde konstatera att endast arton »fyllbultar« hade omhändertagits av polisen, vilket var sensationellt få. Överlag berömdes demonstranterna för god disciplin. Man hade valt en skötsam och disciplinerad väg som svarade mot socialdemokratins politiska och ideologiska strategi.

Efter bara något decennium ändrades processionsvägen och man tågade istället från Norra Bantorget – den svenska arbetarrörelsens geografiska centrum – till Ladugårdsgärdet. Mötesplatsen behölls ända fram till 1960-talet. Sedan krigsåren startar processionerna från Humlegården och i dag tågar Stockholms arbetarkommun till Norra Bantorget.

Skansen och det folkliga

Arbetarrörelsen var inte särskilt väl sedd på Skansen och det skulle dröja till 1930-talet innan arbetarrörelsen erkändes officiellt där. Socialdemokratins seger i valet 1932 gjorde att arbetarrörelsens närvaro i de borgerliga rummen manifesterades på allvar och socialdemokratins etablerades som kulturell kraft i Sverige.

Skansen var tänkt som en arena för *folklig kultur* i betydelsen *allmogekultur*. Här sjöngs landsbygdens lov med nostalgisk känsla. Att hylla folklighet vid denna tid sågs visserligen på många sätt som något progressivt, som en möjlighet att bygga samhällets framåtskridande på en föreställning om ett gemensamt ursprung och

en gemensam identitet, men denna folklighet inkluderade varken arbetare, minoriteter eller de fattigaste. Man bör minnas att Skansen placerades på Kungliga Djurgården inte för att folket erövrade en ny arena utan för att borgerligheten markerade folkkulturen som ett objekt på högborgerlighetens högsta nivå. Samtidigt var Skansen en populär plats. Krigsåret 1914 besöktes friluftsmuseet av inte mindre än 814 000 personer. Deltagarna i Bondetåget, ett hyllningståg till kungen med uppmaning om ökade försvarssatsningar, arrangerat den 6 februari samma år, erbjöds gratis inträde.

Arbetarnas och minoriteternas inträde på Skansen skulle dröja några decennier. År 1938 uppförde Svenska Metallarbetareförbundet en hall, avsedd för förbundets jubileumsutställning. Förbundet firade det året femtioårsjubileum – en tydlig markering av att arbetarrörelsen var en kulturell kraft att räkna med. Intåget på den nationella arena som Skansen var drevs av flera faktorer. Arbetarrörelsen uttalade en allt tydligare fosterlandskärlek men ville framför allt visa att man hade känsla för kulturarvet. Med denna debut blev Skansens publik större, vilket märktes redan vid 1930-talets valborgsfiranden.

På Skansen behöll dock första maj sin borgerliga karaktär medan arbetarrörelsen i Stockholm fortsatt firade på Ladugårdsgärdet. Just år 1938 blev dagen arbetsfri genom ett riksdagsbeslut som framförallt socialdemokratin drivit igenom. Detta speglade socialdemokratiens dominans under decenniet före andra världskriget.